
Nasilje kao društveni fenomen

Petar S. Ćurčić i Goran Nikolić
Institut za evropske studije, Beograd

Informacije o članku*

Pregledni rad • UDK: 316.624
Volume: 19 Broj: 2, stranice: 1–18.

Primljeno: 3. maj 2022 • Revizija: 23. maj 2022 • Prihvaćeno: 26. maj 2022.

<https://doi.org/10.51738/Kpolisa2022.19.2p.1cn>

Podaci o autorima

Petar S. Ćurčić <https://orcid.org/0000-0002-1392-4427>

Goran Nikolić <https://orcid.org/0000-0001-9312-2194>

Ne postoji konflikt interesa u pogledu izrade ovog teksta.

Autor za korespondenciju: Petar S. Ćurčić, Institut za evropske studije, Trg
Nikole Pašića 11, 11000 Beograd, Srbija. Email: petar.pero.curcic@gmail.com

* Cite (APA):

Ćurčić, P. S., & Nikolić, G. (2022). Nasilje kao društveni fenomen [Violence as Social Phenomenon]. *Kultura polisa*, 19(2), 1–18. <https://doi.org/10.51738/Kpolisa2022.19.2p.1cn>

Sažetak

Kao pojava izuzetno drugog trajanja, nasilje ima veliku važnost ne samo u ljudskoj evoluciji i istoriji, već i u savremenom delovanju. Cilj ovog preglednog rada jeste da se, na osnovu literature, prikažu kako uzroci, tako i manifestacije nasilja u društvenom kontekstu. U prvom delu posebna pažnja posvećena je definisanju pojma nasilje, a potom je predstavljena i njegova tipologija. Već u definisanju postoje problemi budući da pojedini autori ističu fizički karatker, dok drugi veruju da pored fizičke sile postoje i emocionalni i duhovni činioci nasilja. Nasilje ima višestruke uzroke. Sa jedne strane, naučnici smatraju da je ono uslovljeno biološkim faktorima (pre svega genetskim i endokrinološkim). Sa druge strane, istraživači, pre svega iz društvenih nauka, ističu da je ova pojava vezana ne samo za biološke, nego i za društvene faktore (siromaštvo, kulturu, rodne uloge itd.). U društvima postoje različiti vidovi nasilja. Pored mnogih oblika kriminaliteta i nasilja u porodici, vrlo važan aspekt igra i političko nasilje koje sprovode podjednako državne ustanove i paradržavne organizacije (kriminalne, fundamentalističke i terorističke grupe). U radu je postavljeno i pitanje da li nasilje opada tokom vremena. Na osnovu drugih radova uočeno je da postoje dve škole mišljenja. Prema jednoj grupi autora (poput Norberta Elijasa i Stivena Pinkera), sa procesom razvoja trgovine i tehnologija i širenjem ideja prosvetiteljstva dolazi do nesumnjivog opadanja nasilja i danas se živi u najsigurnijem od svih vremena. Suprotno tome, njihovi kritičari ističu da nasilje ne samo da nije nestalo, već je dobilo nove oblike i da je masovnije nego ikada.

Ključne reči: Nasilje, društvo, društvena pojava, manifestacije nasilja, tipologija, etiologija

Nasilje kao društveni fenomen

Šta povezuje biblijsko Kainovo ubistvo Avelja, Trojanski rat, Pikasovu Gerniku i terorističke napade 11. septembra 2001. godine? Bez ikakve dileme nasilje je sastavni deo čovekove prošlosti. Iako čovek savremenog doba živi u značajno izmenjenom životnom okruženju, nasilje je ostalo veoma prisutno obeležje njegovog života, eskalirajući u različite oblike čijom se manifestacijom ugrožavaju vitalne sfere funkcionisanja društva (Bjelajac & Matijašević, 2013, p. 409). Mnoge društvene i prirodne nauke definišu ovaj fenomen na različite načine. Tako, prema minimalističkom pristupu, nasilje podrazumeva silu, a različiti teorijski pravci apostrofiraju važnost ciljeva, aktera i metoda (Boatca & Lamnek, 2003, pp. 13–22). Nema sumnje da je i agresivnost pojava koju psiholozi često povezuju sa nasiljem. Naime, agresija se manifestuje na psihičkom, fizičkom, kognitivnom i društvenom nivou. Na osnovu određenih tipologija, nasilje se deli na emocionalno (ili afektno) i takozvano hladno (ili instrumentalno to jest ciljnoracionalno). Prema drugoj podeli postoji proaktivna i reaktivna agresija. I dok reaktivna podrazumeva reakciju na pritisak spolja, proaktivna podrazumeva da se silom volja nameće drugima. Međutim, teško je staviti potpuni znak jednakosti između agresije i nasilja. Naime, nasilje prevazilazi okvire adaptibilnosti i ima za cilj nanošenje emocionalne i fizičke štete koja može dovesti i do smrtnog ishoda (Garaigordobil, 2012, pp. 99–102).

Polazeći od toga da i samo definisanje ovog pojma podrazumeva da se u vidu imaju različiti naučni i socijalni aspekti, cilj ovoga rada je da se na osnovu analize literature na pregledan način prikažu moguće perspektive razumevanja nasilja u društvu, podrazumevajući pod tim sve moguće uzroke i manifestacije (koje su uočljive u najrazličitijim oblastima ljudskog života od porodičnih odnosa, privrede, politike, religije i istorije).

Uzroci nasilja: između fiziologije i psihologije

Na osnovu svega navedenog može se sa pravom postaviti pitanje šta ljudska bića motiviše da budu nasilna? Na ovo veliko i važno pitanje postoje

različiti odgovori. Iako su nekadašnji biolozi (poput Lombroza) pokušavali da na osnovu fizičkog izgleda utvrde zakone kriminogenog ponašanja, te su teorije danas napuštene i ustupile su mesto novim pristupima (Tošić, 2016, pp. 20–22). Prema savremenim istraživanjima, mnogi biohemijski faktori igraju značajnu ulogu u sticanju predispozicije za nasilno ponašanje. Pored genetskog faktora (posebno prisustvo dodatnog X i Y hromozoma koji utiče na antisocijalno i agresivno delovanje), veliku važnost imaju i endokrinološki i neurološki faktori (prisustvo testosterona, kateholamina, brzina neurotransmitera, aktivnost parasimpatičkog nervnog sistema) (Garaigordobil, 2012, pp. 102–104). Poremećaji pažnje, hiperaktivnost, disleksija, otežan govor i brojne povrede nervnog sistema mogu takođe biti značajan činilac (Englander 2003, 85–95).

Još je Platon govorio da je zločinac čovek bolesne duše, koji deluje pod uticajem strasti i biološke degeneracije. Suprotno tome, njegov učenik Aristotel je tražio spoljne korene nasilnosti. Milenijumima kasnije, psiholozi su nastavili debatu na tragu starih podela. Adler i Frojd pisali su o urođenoj ljudskoj agresivnosti. Slično njima, Melani Klajn je verovala da se ova pojava razvija pod uticajem nasleđa, ali i događaja iz najranijeg detinjstva i usled poremećaja ličnosti. Nasuprot ovim stavovima, mnoge psihološke škole veruju da nasilje nije urođena pojava, već da se stiče dejstvom različitih faktora. Ono može biti posledica instrumentalnog i društvenog učenja, učenja po modelu i klasičnog uslovljavanja. Prema teoriji atencioznosti, koja je u skladu sa učenjem po modelu, veruje se da deca najpre od svojih bližnjih mogu da nauče kako da se ponašaju. Prema drugima, agresija nastaje u nedostaku tolerancije prema frustraciji. Veoma je važno uzeti u obzir aspekt vrednosti, jer nasilnici mogu da poseduju nesklad između akcija i verovanja (Garaigordobil, 2012, pp. 104–107).

Prema istraživanjima koja su sprovedena u Srbiji pre nekoliko godina među nasilnicima dominiraju muškarci (92,2%) i osobe niskog obrazovnog nivoa (87%). Takođe, samo je oko četvrtine počinitelaca već vršilo krivična dela. Alkoholičari čine 21,4% nasilnika, a među ubicama je 57,1% onih koji su zločin izvršili pod dejstvom alkohola. Mali udeo (2,6%) je koristio psihoaktivne supstance. Nema sumnje da je povezanost sa mentalnim oboljenjima

velika budući da je 31,2% nasilnika prethodno bilo na psihijatrijskom tretmanu. Među najčešćim dijagnozama kod nasilnika nalaze se: alkoholizam (25%), anksiozni poremećaji (22,9%), a pratili su ih i poremećaji raspoloženja, shizofrene psihoze, poremećaji ličnosti, neurotski poremećaji, paranoidna psihoza i druge (Gajić & al., 2016, pp. 224–299).

Kriminološke i sociološke perspektive nasilja

Bez ikakvog dvoumljenja nasilje ostavlja ogromne posledice u društvu. Postoje finansijske procene koje ukazuju da se u Sjedinjenim Američkim Državama šteta od nasilja meri nekoliko stotina milijardi dolara. Deca koja trpe nasilje, takođe mogu da pokažu izražene sklonosti ka medicinskim i psihičkim problemima (Englander, 2003, pp. 1–6). Istraživanja ukazuju da kolektivističke zajednice imaju manji stepen nasilja od individualizovanih, što se objašnjava većim stepenom samokontrole i okrenutosti ka porodici. Bitan emocionalni faktor je i mržnja između grupa. Ljudska istorija pokazala je da je dehumanizovanje i delegitimizovanje protivnika, kao i deindividualizacija agresora neretko stvarala plodno tle za nasilje velikog obima (Garaigordobil, 2012, pp. 107–114).

Kriminologiji su poznati različiti oblici nasilja (ubistvo, seksualno zlostavljanje, silovanje, pljačka, tuče, zlostavljanje maloletnika i starih ljudi). Međutim, nisu sve vrste bile podjednako osuđivane u društvu zbog uticaja kulture i tradicija. Primera radi, krajem XX veka ozbiljno je počeo da se proučava fenomen nasilja nad decom i ženama (Englander, 2003, pp. 12–22). Dugo se verovalo, pod uticajem rimskog prava i religije, da muškarac ima potpuno preimućstvo nad članovima porodice (Englander, 2003, pp. 25–29; Deretić, 2020, pp. 693–695). Slično važi i za seksualno nasilje, a danas se pod njim podrazumeva neprikladno dodirivanje, seksualni kontakt i polni odnos. Pored fizičkog nasilja, poslednjih nekoliko decenija takođe se afirmiše i proučavanje emocionalnog nasilja pod kojim se najčešće podrazumeva degradiranje pojedinca i njegovih kognitivnih sposobnosti (Englander, 2003, pp. 22–25). Sa razvojem interneta pojavljuje se i veoma složeno polje digitalnog nasilja koje pored starih metoda agresije donosi nove oblike (Bjelajac, 2021,

pp. 16–32).

Radovi pokazuju da rodna uloga igra veoma bitnu ulogu. Prema rezultatima koje je prenela Elizabet Englander, većina muških nasilnika bira za žrtve žene (67%), a 23% se opredeljuje za nasilje izvan kuće, dok je svega 10% nasilno i u kući i na ulici (Englander, 2003, pp. 30–35). U nauci vlada nesaglasje o odnosu nasilja i klasno-rasne pripadnosti. Dok jedni isključuju mogućnost da postoji bilo kakva veza između socijalnog miljea i nasilja, drugi, pak, insistiraju na tome da je društvena determinatna ključna u shvatanju ovog fenomena. Siromaštvo se isticalo kao najvažniji katalizator nasilja, a kritičari ovakvog pristupa smatrali su da autori zanemaruju čitav kontekst socijalne patologije u kome se siromašni i neobrazovani ljudi inspirišu hostilnim ponašanjem (Englander, 2003, pp. 35–42). Zagovornici teorije rasne uslovljenosti nasilja tvrdili su da u Sjedinjenim Američkim Državama dominantnu populaciju nasilnika čine Afro-Amerikanci i Hispano-Amerikanci zanemarujući da je najviše žrtava upravo unutar tih skupina (Englander, 2003, pp. 43–46). Veza između urbanih celina i nasilja takođe je prepoznata u sociologiji. Gustina naseljenosti uz brojne druge faktore dovodi do toga da u gradovima konstantno raste stopa nasilja. Međutim, kritičari ove teze ističu ne samo da ove stope rasta moraju posmatrati u skladu sa ukupnom populacijom, već i da se zanemaruju određeni fenomeni (stopa suicida je, primera radi, veća u ruralnim, nego li u urbanim sredinama) (Englander, 2003, pp. 50–53). Slično digitalnom nasilju, i navijački huliganizam pojava je koja se mora razumeti u multifaktorskom ključu. Socijalni milje navijača koji najčešće potiču iz marginalizovanih društvenih grupa dovodi do čvršćeg povezivanja. Osećaj nepripadanja dominantnoj matrici, kao i kultura nasilja i politički ekstremizam pokazatelji su jedne dublje pojave koja dovodi do radikalizacije ovih grupa (Golijan, 2021, pp. 167–174).

Teorije o poreklu nasilja imaju različita polazišta. Prema Hiršijevoj teoriji socijalne kontrole, reč je o direktnoj obrnutoj proporcionalnosti između bogatstva i stope nasilja. Bogati ljudi ne žele da izgube imetak i zbog toga se suzdržavaju od nasilja. Suprotno materijalističkom pristupu, Saterlendova teorija diferencijalne asocijacije pokazuje da osobe koje neguju vrednosti

ka rušenju pravila su sklonije da čine nasilje. Brojni analitičari isticali su i psihopatološki kontekst nasilnika (mentalne bolesti pre svega) (Englander, 2003, pp. 46–50). Funkcionalisti veruju da se u anomalijama ustanova razvija kriminalitet. Teorija sistema teži da nasilje razume kao fenomen koji prožima sve elemente društva. Teoretičari konflikta tvrde da je nasilje samo krajnji oblik sukoba budući da svako društvo u sebi nosi konfliktni potencijal. Po drugim teoretičarima, oni koji upravljaju resursima koriste nasilje kako bi nastavili sopstvenu dominaciju. Prateći Dirkemovu tezu o anomiji, pojedini sociolozi su verovali da je pojava nasilja rezultat propasti društvenih normi. Na kraju, pristalice multifaktorske analize ističu da nasilje ima mnoge uzroke (klima, trgovina, industrija, siromaštvo, mentalitet, kultura, itd.) (Tošić, 2016, pp. 25–27).

Nasilje između politike i moći

Monopolizacija nasilja od strane države veoma je bitan fenomen koji su apostrofirali i filozofi i sociolozi. Naime, autoritet vlasti zasniva se na sili i potčinjavanju pojedinaca. Pored toga, postoje različiti mehanizmi socijalne kontrole. Mišel Fuko je, primera radi, proučavajući radove Džeremija Bentana ukazao da svaki režim teži da ogoljeno fizičko nasilje zameni opštim i neupadljivim nadzorom (Veber, 2014, pp. 47–53; Marinković, 2007, pp. 100–102). Disciplinovanje ljudi odavno je bilo prisutno i igralo je značajnu ulogu u ljudskoj istoriji. Javna ubijanja i mučenja neretko su imala i elemente spektakla. Promena u pristupu nastupila je u XIX veku kada je otvorena tortura i sigurna smrt osuđenika i optuženih zamenjena višegodišnjim lišavanjem slobode, neizvesnošću kazne i dugoročnim međuzatvoreničkim nasiljem (Fuko, 1997, pp. 12–13, 35–38, 40–41, 55, 110–111, 137, 240, 264).

Znatno pre Fukoa, Norbert Elijas je zaključio kako upotreba fizičke sile od strane države razvija kod građana osećaj samodiscipline i odgovornosti. Međutim, krivulja disciplinovanja nije išla pravolinijski, već je imala i razne amplitude, ali je dovela do veće (samo)kontrole građana. Ipak, pravo na nasilje u starijim epohama (posebno u feudalizmu) bilo je rezultat decentracije sile koja je bila u rukama feudalaca. Ovakva nemoć centra često je dovodila

do nasilnih sukoba među velmožama i doprinela je znatno većoj političkoj nestabilnosti sa puno žrtava. Tek je jačanje centralne vlasti, a posebno preko njenih bezbednosnih snaga i poreske uprave, dovelo do opadanja stope homocida (Elijas, 2001, pp. 248–249, 310, 397–398, 426–427, 499–504, 507, 526, 552, 566).

Odnos između moći i nasilja zaslužuje poseban osvrt. Među sociolozima i filozofima postoji nesaglasije oko toga da li primat u genezi moći ima nasilje ili konsenzus pojedinaca da se vlast prihvati. Tako, Hana Arent i Talkot Parsons veruju da moć počiva upravo na prihvatanju odnosa bez agresije. Međutim, povezanost moći i nasilja mnogo je veća nego što su oni pretpostavljali (Marković & Djustibek, 2022, p. 30), jer se monopol sile koristi i u demokratskim i u totalitarnim državama (Antonić, 2006, pp. 65, 69, 70–73, 75–76).

Političkom nasilju, posebno državnom i terorističkom nesumnjivo pripada posebno mesto u ljudskoj istoriji. Država na razne načine može da bude sprovodilac ovih aktivnosti. Deportacija i zatvaranje političkih protivnika, prekomerna upotreba sile na protestima, atomizacija i izolacija pojedinca samo su neke od mera koje se mogu upotrebiti (Enzmann, 2013, pp. 44–47).

Mafijaške, a posebno terorističke grupe (premda ne treba zanemariti i vezu između ove dve grupacije), takođe prepoznate su kao veoma negativni činoci po društvenu stabilnost i poredak. U nauci, ipak, postoji problem u definisanju terorizma budući da države nemaju unifikovan sistem određivanja terorista. Ovaj nesklad neretko se zloupotrebljava u međudržavnim sukobima (Petrović, 2020, pp. 148–157; Zeković & Beriša, 2018, pp. 481–502).

Građanski otpor, revolucija i eskremizam takođe su važni fenomeni. Međutim, svi ovi oblici razlikuju se prema legitimnosti, legalnosti, ciljevima, karakteru i meti. To sve podrazumeva da se nasilje mora gledati u širem kontekstu. Povratak pravnog poretka, motivisan moralnim ciljevima, glavna je karakteristika građanskog otpora. Suprotno tome, revolucija teži da sruši postojeći politički i društveni sistem. Terorizam stremlji da umanjí ulogu države, dok ekstremizam pokušava da svoju viziju uprave i društva nametne svim činocima. Veoma je važno naglasiti da je teror oruđe kojem podjednako pribegavaju i državne i nedržavne strukture (Enzmann, 2013, pp. 47–53).

Broji politikolozi ističu teorije deprivacije (ugroženost određenih grupa dovodi do borbe) i kulture (sklonost određenih zajednica ka nasilju) kojima se objašnjava nasilje na mikro, mezo i marko nivou (Enzmann, 2013, pp. 54–58).

Paralelno sa opadanjem međudržavnih ratova u svetu, raste broj asimetričnih sukoba u kojima učestvuju neregularne snage. Većina savremenih borbi vodi se izvan Evrope, a u zemljama trećeg sveta pored političkih sukoba neretko je prisutna i ekonomija nasilja koja podrazumeva da se gospodari rata, privatne ratničke kompanije i kriminalci izdržavaju trgovinom oružjem i drogom, kao i konfiskacijom humanitarne pomoći (Welzer, 2013, pp. 32–39). Nedostatak resursa ili njihova zloupotreba od strane različitih činilaca (pre svega multinacionalnih kompanija) ukazuju na to da se u oblastima koje trpe posledice ovih pojava često razvijaju i brutalni konflikti. Rog Afrike i njegovo zaleđe sve do Ruande i Konga primer su takvog razvoja događaja (Böcker, 2013, pp. 25–31). Stoga, teoretičari održivog razvoja veruju da treba pristupiti normalizaciji odnosa na holističan način pre svega prevazilaženjem siromaštva, zaraznih bolesti i gladi, ali i svetskim jedinstvom u rešavanju fenomena klimatskih promena (Saks, 2014, pp. 303, 314–315). Uloga rata je dvosmerna. Dok, s jedne strane, za sobom ostavlja mnoge žrtve, s druge strane on među državama potvrđuje dominaciju pobednika kroz novi poredak (Planert, 2013, pp. 40–49).

Pored ubijanja i materijalnih razaranja, poseban aspekt nasilja u ratu predstavlja i silovanje. Ipak, tek su sudovi za ratne zločine u Ruandi i Jugoslaviji ovu pojavu krenuli sistematski da osuđuju, ali se i danas mahom procesuiraju nasilnici nad ženama i decom. Silovatelji muškaraca ređe pojavljuju pre svega iz straha žrtava da zbog homoseksualnih odnosa i demaskulinizacije ne budu izopšteni iz zajednice (Rokvić, 2017, pp. 114–119). Silovanje u zatvorskim jedinicama retko se prijavljuje iz identičnih razloga. Zbog toga, ne postoje realne statistike koje bi dale realnu sliku učestalosti te pojave. Među zatvorenicima posebno su žrtve ne samo mladi ljudi, homoseksualci, denuncijanti, osobe sa fizičkom slabošću/hendikepom, već i pripadnici različitih etničkih, rasnih i kriminogenih grupa (Pavlović,

Radojković, 2016, pp. 71–80).

Protivrečni odnos religije i nasilja

Nakon nekoliko vekova pauze (posebno posle verskih ratova u Evropi koji su obeležili veći deo ranomodernog doba), religijski konflikti su ponovo postali akutelniji. Masovno samoubistvo pripadnika sekte „Hram naroda“ u Džonstounu u Gvajani, operacija na ranču Vako u Teksasu, teroristički napad u Oklahoma situaciji, pojava radikalnog islama i brojni sukobi koji prate linije verskih podela (Palestina–Izrael, Mjanmar, Irak–Iran, Bosna i Hercegovina, Kosovo i Metohija, Kipar, Severna Irska), pokazuju da se faktor vere ne sme zanemarivati (Kippenberg, 2013, pp. 66–74). Mnogi naučnici pokušavaju da u pojedinim religijama pronađu konfliktan potencijal, a posebno je to slučaj sa islamskim terorizmom koji je postao toliko aktuelan poslednjih godina.

Krstaški i ranomoderni verski ratovi, ali i sukobi između Indije i Pakistana, poslužili su mnogim kritičarima da ukažu da je vera uzročnik nasilja. Kako Karen Armstrong sugerše, odnos religije i nasilja veoma je složen i protivrečan. Sve civilizacije nastale nakon neolitske revolucije stvorile su poredak nejednakosti u kome je privilegovana klasa vodila duhovni život. Premda je nasilje bilo osuđivano u Starom Zavetu, u istom tekstu postoje i nebrojeni primeri njegovog opravdanja i razumevanja iz moralističkog (Sodoma i Gomora) ili praktično-političkog razloga (tolerisanje jevrejskog ropstva tokom vekova od strane njihovih vođa). Suprotno tome, u Novom je Zavetu jasno istaknut karakter nenasilja. Međutim, sa inkorporacijom hrišćanstva u rimske institucije tokom IV veka, i zvanična crkva ne samo da je opravdavala državno nasilje, nego ga je i koristila u obračunu sa dogmatskim i drugim protivnicima. U odnosu vere i nasilja, ne smeju se zapostaviti politički i socijalni faktori. Islam, iako osuđuje nasilje i pošteduje takozvane narode knjige (hrišćane, Jevreje i zoroastrijance), prestupnike, bezbožnike i ateiste surovo kažnjava. Segregacija na osnovu vere bila je česta pojava i u muslimanskim i u hrišćanskim zemljama. Kritičari religije neretko gube iz vida političku dimenziju verskih sukoba. Primeri reformacije i uspona islamskog fundamentalizma nakon pokušaja vesternizacije bliskoistočnih društava pokazuju da spoljni pritisak

može da proizvede reaktivan odgovor širokih razmera i posledica (Armstrong, 2015, pp. 9–14, 21–126, 138–139, 142–152, 178–201, 249–255, 276–291, 315–345, 360–392).

Diskusija: opada li nasilje tokom vremena?

Premda je teorija o opadnju stope nasilja tokom moderne epohe stara gotovo vek, nedavno je kanadsko-američki kognitivni psiholog i intelektualac Stiven Pinker u dva svoja dela pokušao da ponovo aktuelizuje ovo pitanje. Njegova polazna pretpostavka jeste da je zahvaljujući dejstvu prosvetiteljstva i civilizovanja došlo do znatnog smanjenja stope nasilja (posebno homocida) (Pinker, 2011, pp. 59–129; Roth, 2020, pp. 91–101). Preuzevši od Norberta Elijasa glavne teze, i Pinker je saglasan sa time da je civilizovanje, pored praktičnih i materijalnih aspekata kontrole sile, imalo i svoje duhovne korene posebno od vremena Prosvetiteljstva. Napori progresivista dali su doprinos tome da se stare predrasude, sujeverja i kultura nasilja zameni racionalnim odnosom prema pojedincima i njihovim pravima (a kao lakmus papir, Pinker koristi mnogobrojne grupe od Afro–Amerikanaca do pripadnika LGBT populacije) (Pinker, 2011, pp. 129–189, 378–482; Pinker, 2018, pp. 187–235).

Pinkerove teze nisu bile jednoglasno prihvaćene u nauci. Iako nema nikakve sumnje da su njegova dva dela probudila pravu malu revoluciju (pre nekoliko godina izdata je i Kembrička istorija nasilja u više tomova), kritičari su isticali, kako opšte, tako i posebne nedostatke (Micale & Dwyer, 2020, pp. 1–6). Pojedini arheolozi smatraju da je Stiven Pinker ne samo krivo interpretirao podatke o masovnim grobnicama (poput lokaliteta Vedbæk u Danskoj), već je i gubio iz vida činjenicu da je u paleolitskoj arheologiji teško utvrditi da li su povrede nastale slučajno ili namerno (Fibiger, 2020, pp. 7–13). Redukcionistička orijentacija ka homocidima smatra se najčešćom opaskom na Pinkerov račun budući da nije dat odgovarajući osvrt na nove oblike nasilja (kao što su nasilje nad ženama, decom itd.) (Bourke, 2020, pp. 105–112; Lord Smail, 2020, pp. 122–125). Takođe, fokusom na evroatlantsko

ekonomsko i političko jezgro izgubila se puna globalna slika, smatraju Pinkerovi kritičari (Micale, 2020, pp. 127–138).

Uloga prosvetiteljstva u istoriji nasilja i dalje je predmet rasprava. Dok optimisti veruju da je uspon racionalizma i prava čoveka i građanina doprineo da se svet učini humanijim mestom za život, brojni kritičari smatraju da je zahvaljujući naglom usponu nauke i tehnologije došlo do ogromne zloupotrebe znanja u svrhu nasilja. Primera radi, Zigmunt Bauman, Hana Arendt, Teodor Adorno i Džordž Mose veruju da je rasizam produkt prosvetiteljske težnje za tipologizacijom ljudi (Docker, 2008, 189–195, 213–216).

Zaključak

Bez ikakve sumnje može se reći da je nasilje fenomen koji u stopu prati čoveka kroz istoriju. Polazeći od cilja rada da se na osnovu literature prikažu različite perspektive istraživanja i svi mogući socijalni aspekti nasilja, uočeno je da različite naučne discipline ne samo da prepoznaju ovu pojavu u gotovo svim segmentima društva, već se i ne mogu usaglasiti oko prirode i uzroka ovog važnog pojma.

Koreni nasilničkog ponašanja se mogu objasniti na različite načine. Biologijom inspirisani naučnici veruju da brojni genetički, endokrinološki i neurološki poremećaji (uz povrede i psihopatološka stanja) predstavljaju važan preduslov za razvoj agresivnosti. Pored evolucionističkog pristupa (koji je zastupa stanovište da su ljudi nasledili dosta osobina iz primitivnih zajednica), psiholozi pokušavaju, polazeći od pretpostavke da je čovek *tabula rasa*, da razvoj nasilništva povežu sa ljudskim iskustvom. Od rođenja, čovek se suočava sa velikim brojem izazova i neprestalno uči (što podražavanjem, što instrumentalno, što socijalizacijom).

Filozofi i sociolozi vekovima pokušavaju da predoče „dijalektiku nasilja“ u punom smislu. Sa jedne strane, ljudska priroda neretko se posmatra pesimistički i veruje se u staro načelo *homo homini lupus est*. Otuda, uloga države jeste da bude regulator to jest da vodi računa o miru kontrolisanom upotrebom nasilja. Sa druge strane, optimisti veruju da je prosvetiteljski progres i vera u čoveka

doprinela da se nasilje obuzda. Međutim, svedoci smo toga da je pojam nasilja izuzetno teško definisati. Dok se jedni oslanjaju na fizički aspekt, drugi proširuju definiciju na polje psihologije, emocija, pa čak i kulture, ističući da je nasilje uslovljeno kulturom i vladajućim vrednostima. Stoga, u poslednje vreme postoje pokušaji da se što više definišu oblici nasilja koji su bili sistemski zanemarivani (nasilje nad ženama i decom) ili nisu postojali (nasilje na internetu).

Reference

- Antonić, S. (2006). U odbranu Parsonsovog shvatanja moći. *Sociološki pregled*, 40(1), 57–79. <https://doi.org/10.5937/socpreg0601057A>
- Armstrong, K. (2015). *Fields of Blood* [Polja krvi]. Anchor Books.
- Bjelajac, Ž., & Filipović, A. M. (2021). Specifičnosti digitalnog nasilja i digitalnog kriminala. *Pravo - teorija i praksa*, 38(4), 16–32. <https://doi.org/10.5937/ptp2104016B>
- Bjelajac, Ž., & Matijašević, J. (2013). Nasilje kao oblik socio-patološkog ponašanja. *Kultura polisa*, 10(22), 409–425. <https://kpolisa.com/index.php/kp/article/view/1278/1224>
- Boatca, M., Lamnek, S. (2003). Gegenwartsdiagnosen zu Gewalt im Geschlechterverhältnis [Savremene dijagnoze nasilja u rodnim odnosima]. In S. Lamnek and M. Boatca (Eds.), *Geschlecht – Gewalt – Gesellschaft* (pp. 13–37). Leske + Budrich.
- Böcker, M. (2013). Klimawandel [Klimatske promene]. In C. Gudehus and M. Christ (Eds.), *Gewalt. Ein interdisziplinäres Handbuch* (pp. 25–32). Verlag J. B. Metzler.
- Bourke, J. (2020). The Rise and Rise of Sexual Violence [Sve veći porast seksualnog nasilja]. In M. Micale and P. Dwyer (Eds.), *On Violence in History* (pp. 104–117). Berghahn.
- Docker, J. (2008). *The Origins of Violence* [Poreklo nasilja]. Pluto Press.
- Elijas, N. (2001). *Proces civilizacije. Sociogenetička i psihogenetička istraživanja*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Englander, E. (2003). *Understanding Violence* [Razumevanje nasilja]. Lawrence Erlbaum & Associates.
- Enzmann, B. (2013). Politische Gewalt Formen, Hintergründe, Überwindbarkeit [Oblici političkog nasilja, pozadina, premostivost]. In B. Enzmann (Ed.), *Handbuch Politische Gewalt. Formen – Ursachen – Legitimation –*

Begrenzung (pp. 43–67). Springer VS.

- Fibiger, L. (2020). The Past as a Foreign Country: Bioarchaeological Perspectives on Pinker's "Prehistoric Anarchy" [Prošlost kao strana zemlja: bioarheološke perspektive Pinkerove „praistorijske anarhije“]. In M. Micale and P. Dwyer (Eds.), *On Violence in History* (pp. 6–17). Berghahn.
- Fuko, M. (1997). *Nadzirati i kažnjavati*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Gajić, Z., Milatović, J., Golubović, B., Dadasović, J., Ralević, S., & Golubović, J. (2016). Sociodemografske i psihijatrijske karakteristike počinitelaca ubistva u Srbiji – pokrajini Vojvodini (1996–2005). *Medicinski pregled*, 69(7–8), 224–229. <https://doi.org/10.2298/MPNS1608224G>
- Garaigordobil, M. (2012). Psychology of Hatred and Violence: Definition, Explanatory Theories, Cognitive-Emotional Factors, and Prevention Strategies [Psihologija mržnje i nasilja: definicija, teorije objašnjenja, kognitivno-emocionalni faktori i strategije prevencije.]. In H. R. Cunningham and W. F. Berry (Eds.), *Handbook on the Psychology of Violence* (pp. 99–123). Nova Science Publishers.
- Golijan, I. D. (2021). Nasilje u sportu i huliganizam. *Bezbednost*, 63(1), 167–186. <https://doi.org/10.5937/bezbednost2101167G>
- Kippenberg, J. (2013). Religion [Religija]. In C. Gudehus and M. Christ (Eds.), *Gewalt. Ein interdisziplinäres Handbuch* (pp. 66–75). Verlag J. B. Metzler.
- Lord Smail, D. (2020). The Inner Demons of the Better Angels of Our Nature [Unutrašnji demoni boljih anđela naše prirode]. In M. Micale and P. Dwyer (Eds.), *On Violence in History* (pp.117–128). Berghahn.
- Marinković, D. (2007). *Uvod u sociologiju*. Mediterran Publishing.
- Marković, D. M., & Djustibek, B. (2022). Creating Culture of Peace: Non-Violent Conflict Resolution [Kreiranje kulture mira: Nenasilno rešavanje konflikata]. *Kultura polisa*, 19(1), 25–44. <https://doi.org/10.51738/Kpolisa2022.19.1r.2mdj>

- Micale M., & Dwyer P. (2020). History, Violence, and Steven Pinker [Istorija, nasilje i Stiven Pinker]. In M. Micale and P. Dwyer (Eds.), *On Violence in History* (pp. 1-6). Berghahn.
- Micale, M. (2020). What Pinker Leaves Out. The Inner Demons of The Better Angels of Our Nature [Šta Pinker izostavlja. Unutrašnji demoni boljih anđela naše prirode]. In M. Micale and P. Dwyer (Eds.). *On Violence in History* (pp. 128–140). Berghahn.
- Pavlović, Z., & Radojković, Z. (2016). Seksualno nasilje u zatvorima. *Vojno delo*, 68(2), 72-83. <https://doi.org/10.5937/vojdelo1602072P>
- Petrović, D. B. (2020). Opšte karakteristike osnovnog pojma terorizma. *Strani pravni život*, 64(4), 147-160. <https://doi.org/10.5937/spz64-29537>
- Pinker, S. (2011). *The Better Angels of our Nature. Why Violence has declined* [Bolji anđeli naše prirode. Zašto se nasilje smanjilo]. Viking.
- Pinker, S. (2018). *Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress* [Prosvetljenje sada: razlog za razum, nauku, humanizam i napredak]. Penguin.
- Planert, U. (2013). Nationalismus [Nacionalizam]. In C. Gudehus and M. Christ (Eds.), *Gewalt. Ein interdisziplinäres Handbuch* (pp. 41–50). Verlag J. B. Metzler
- Rokvić, V. (2017). Seksualno i rodno zasnovano nasilje u oružanim sukobima. *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, 1, 111-126. <https://doi.org/10.5937/GFB1701111R>
- Roth, R. (2020). Does Better Angels of Our Nature Hold Up as History? [Da li se “Bolji anđeli naše prirode” smatra istorijom?] In M. Micale and P. Dwyer (Eds.). *On Violence in History* (pp. 91–104). Berghahn.
- Saks Dž. (2014). *Doba održivog razvoja*. Službeni glasnik & CIRSD.
- Tošić, D. (2016). Etiologija nasilničkog ponašanja. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 88(1), 17–31. <https://doi.org/10.5937/gakv1601017T>

Veber, M. (2014). *Država, Racionalna ustanova države i moderne političke partije i parlamenti*. Mediterran Publishing.

Welzer, H. (2013). Krieg [Rat]. In C. Gudehus and M. Christ (Eds.), *Gewalt. Ein interdisziplinäres Handbuch* (pp. 32–41). Verlag J. B. Metzler.

Zeković, G., & Beriša, H. (2018). Modeli terorističke agresije. *Vojno delo*, 70(2), 481–504. <https://doi.org/10.5937/vojdelo1802481Z>

Violence as Social Phenomenon

Petar S. Ćurčić and Goran Nikolić

Institute of European Studies, Belgrade

Resume

The aim of the article is to present violence as a social phenomenon by reviewing various sources from different disciplines (such as history, psychology, sociology etc.). As a phenomenon of extremely different duration, violence is extremely important not only in human evolution and history, but also in modern action. In the first part, special attention is paid to defining the concept of violence, and then its typology in the social context is presented. Violence has multiple causes. There are already problems in the definition, since some authors emphasize the physical character, while others believe that in addition to physical force, there are also emotional and spiritual factors of violence. On the one hand, scientists believe that it is conditioned by biological factors (primarily genetic and endocrinological). On the other hand, scientists, primarily from the social sciences, point out that this phenomenon is related not only to biological but also to social factors (poverty, culture, gender roles, etc.). There are different types of violence in societies. In addition to many forms of crime and domestic violence, a very important aspect is political violence perpetrated by state institutions and parastatal organizations (criminal, fundamentalist and terrorist groups). The paper also raises the question of whether violence declines over time due to various factors. Based on other papers, it was noticed that there are two schools of thought. According to a group of authors (such as Norbert Elias and Stephen Pinker), with the process of technological development and the spread of ideas, there is an undoubted decline in violence and today we live in the safest of all times. On the contrary, their critics point out that violence has not only not disappeared but has taken on new forms.

Keywords: violence, society, social phenomenon, manifestation, typology, aetiology